

БАНДУРА — один із найдавніших українських народних струнно-щипкових інструментів родини лютневих. Зображення щипкового інструмента з невеликим округлим корпусом, вузькою шийкою з ладами й кількома струнами знайдено у Софійському соборі на фресці 11 ст. Сучасна концертна Б. має хроматичний звукоряд, діапазон — від «до» великої октави до «соль» (інколи «ля») 3-ї октави. Грають на Б. лише на відкритих струнах, кількість яких сягає 62–65. Усі струни — металеві, обвиті мідним дротом (канителю). Положення під час гри вертикальне; форма — грушоподібна, складається з деки (резонатора) і грифа, що визначає довжину й висоту струн. Найдовші струни — басові, пролягають уздовж корпуса й у верхній частині закріплюються на кілках грифа. Решта — приструнки, які прикріплюються з обох боків деки: знизу — на штифтах, згори — на кілках (верхня частина деки має народну назву — шемсток). Основні способи гри: щипок, удар, тремоло, флажолет, глісандо та ін.

Найдавніша Б. — симбіоз сучасної (за формою) Б. і кобзи, іноді побутувала під назвою «кобза-бандура». Відома з 15 ст. Виготовляли її здебільшого з липи або червоної верби. Мала діатонічний стрій (у т. зв. думному ладі, натурально-ладовому, пентатонічному та індивідуалізованому). Грати можна було на відкритих струнах і методом притиску (як на лютні). З цього погляду показова кобза Вересая (19 ст.). За твердженнями окремих дослідників (М. Будника, М. Хая), Б. генетично пов'язана з давньоруськими гусями (горизонтальний спосіб гри замінено на вертикальний). Остаточного не з'ясовано й походження слова «бандура», оскільки існують інструменти зі спорідненими назвами: англ. «бандоре», ісп. «бандурріа», груз. «пандурі» тощо. Можливий зв'язок із назвою польського інструмента «торбан», що має схожу з Б. конструкцію, тривалий час був поширеним в Україні і здобув назву «панська бандура».

До початку 20 ст. побутування Б. пов'язане лише з середовищем кобзарів, серед яких були справжні віртуози гри, зокрема А. Шут, Ф. Холодний, І. Кравченко-Крюковський, О. Вересай, М. Кравченко, Г. Кожушко, Ф. Кушнерик, Є. Мовчан, П. Носач, В. Перепелюк, О. Чуприна, П. Супрун, М. Будник, В. Горбатюк, В. Нечепя. Виконання дум (основи репертуару давніх кобзарів) неодмінно містило т. зв. перегру — складну за технікою виконання інструментальну інтермедію.

Практика гри на Б. до 20 ст. розвивалася переважно в межах кобзарського мистецтва. Існувало три типи Б. (відповідно й три способи гри): чернігівський, полтавський та зінківський (харківський). Об'єднавши чернігівський і полтавський способи гри, утворили

київський. Хроматизацію київської Б. здійснено введенням нижнього ряду струн. У зінківській Б. додано поодинокі важелі на шемстку для перестроювання струн у різні тональності.

За функцією рук склалися дві основні школи гри на Б.: чернігівська (пізніше — київська), яка передбачає розподіл функцій рук на супровідну (лівою рукою грають на басових струнах) і сольну (правою — на приструнках); зінківська (згодом — харківська), де такої диференціації немає. На межі 19–20 ст. вдосконалюється техніка гри на Б., народну діатонічну Б. змінює концертна хроматична.

Найбільший внесок у реконструкцію Б. зробили у 1-й пол. 20 ст. Г. Хоткевич і В. Кабачок, пізніше — О. Корнієвський, І. Скляр, В. Герасименко, С. Снігирьова, В. Тузиченко, Р. Гриньків. Зокрема, І. Скляр запропонував нову конструкцію Б., де поєднав київський і харківський способи гри з хроматичною перебудовою; видав книгу «Київсько-харківська бандура» (1971). За часів «українізації» 20-х рр. затверджено програму розвитку бандурного мистецтва на державному рівні (ухвала Вищого музичного комітету при Наркомосі УСРР від 1927 про вдосконалення Б., налагодження їх серійного випуску (до того їх виготовляли кобзарі власноруч), організацію класів гри на Б. у навчальних закладах усіх рівнів). Від 1954 розпочато серійне виготовлення сучасної концертної Б. на Чернігівській, від 1964 — на Львівській фабриках музичних інструментів. Б. широко використовують у ансамблях, капелах, оркестрах, як сольний інструмент. Створено Державну заслужену капелу бандуристів України, капелу кобзарів, тріо бандуристок Київської, Черкаської, Львівської філармоній тощо. Відкрито класи Б. у музичних навчальних закладах. Серед відомих педагогів з класу Б. — Г. Хоткевич, В. Кабачок, А. Бобир, С. Баштан, В. Герасименко, А. Омельченко, А. Грицай.

У 20 ст. відбулося чітке розмежування бандурного виконавства на народно-кобзарське і концертно-академічне. Представником останнього є С. Баштан (створив оригінальний професійний репертуар для Б., переклав для неї низку творів світової класики). Видано низку посібників гри на Б. — Г. Хоткевича (1907), М. Домонтовича (1913–14), Т. Овчинникова (1913), В. Шевченка (1914), В. Кабачка та Є. Юцевича (1958), М. Опришка (1967), С. Баштана та А. Омельченка (1984). У 1993 в Києві засновано Міжнародний конкурс бандуристів ім. Г. Хоткевича. Спостерігається також відродження гри на давній («старосвітній») діатонічній Б. та кобзі Вересая, виник Київський кобзарський цех, що орієнтується на кобзарську естетику Г. Ткаченка — «останнього старосвітського бандуриста». Пред-

ставники новітнього «діатонічного» напрямку — М. Будник, **В. Кушпет**, М. Хай, **М. Коваль**, **В. Товкайло** та ін. Інтенсивно розвивається виконавське мистецтво гри на Б. в українській діаспорі (створено школи **Г. Китастого** та **В. Мішалова**).

У 50-х рр. 20 ст. відродилося сольне концертне виконання на Б. Зросла плеяда бандуристів: А. Бобир, Г. Нещотний, С. Баштан, Г. Менкуш, П. Чухрай, **Ф. Жарко**, **В. Єсіпок**, **В. Литвин**, Л. Пасикира, Р. Гриньків, К. Новицький; лауреати міжнародних, всесвітніх і всеукраїнських конкурсів виконавців на народних інструментах — А. Омельченко, Л. Коханська, О. Петренко, О. Созанський, О. Приталюк, Т. Лазуркевич, О. Степанюк, Л. Дедюк, Л. Амбросова, **В. Войт**, М. Бибаківська, І. Панасюк, Т. Столяр; серед відомих бандуристів діаспори — **В. Ємець**, **З. Бережан**, Г. Китасти́й, М. Чорний-Досинчук, О. Герасименко, В. Мішалов. Автори концертних творів для Б.: Г. Таронов (Концерт для Б. та балалайки з симфонічним оркестром, 1954), **А. Коломієць** (Українська соната для Б. та фортепіано, 1968; Соната для двох бандур, 1982), М. Дремлюга (Концерт для Б. з симфонічним оркестром, поема-рапсодія, 1981), К. М'ясков (Чотири фантазії та концертна для Б. з оркестром народних інструментів, п'єси для Б.), **В. Кирейко**, **В. Зубицький**, М. Сільванський,

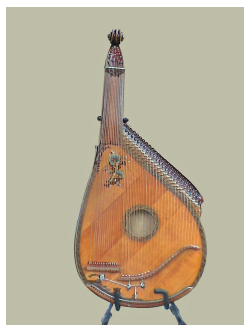
В. Польовий, А. Муха, Г. Китасти́й, С. Баштан, Р. Гриньків, В. Лабко, О. Герасименко. Репертуар поповнюється перекладеннями для Б. творів української, російської та зарубіжної класики. Найбільша колекція Б. — у Музеї народної архітектури та побуту України. Серед зарубіжних видань, присвячених мистецтву гри на Б., — ж. «**Бандура**», «Молода Україна».

Рекомендована література

1. Хоткевич Г. М. Музичні інструменти українського народу. Х., 1930;
2. Гуменюк А. І. Українські народні музичні інструменти. К., 1967;
3. Скляр І. М. Київсько-харківська бандура. К., 1971;
4. Кирдан Б., Омельченко А. Народні співчі музиканти на Україні. К., 1980;
5. Баштан С. В., Омельченко А. Ф. Школа гри на бандурі. К., 1984;
6. Кушпет В. Самовчитель гри на старосвітніх музичних інструментах: Кобза О. Вересая, бандура Г. Ткаченка, торбан Г. Відорта. К., 1997.

С. В. Баштан

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Бандура / С. В. Баштан // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-40259>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).